

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 271-722.52-735(477.87)"18"

DOI: 10.24144/2523-4498.1(44).2021.231778

«QUASI»-ЄПИСКОПИ ТА АДМІНІСТРАТОРИ МАРАМОРОСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЄПАРХІЇ (1706 – 1739 РР.)

Монич Олександр Іванович

протоієрей, кандидат богослов'я, аспірант кафедри археології, етнології та культурології,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: oleksandr.monich@uzhnu.edu.ua

Researcher ID: AAM-6358-2021

<https://orcid.org/0000-0002-1264-2305>

У статті розглядається проблема розбудови та адміністративного управління Марамороською єпархією в 1706 – 1739 рр. Особливу увагу приділено з'ясуванню того, хто керував церковною одиницею у період відсутності легітимних єпископів Йосипа Стойки та Досифея Феодоровича. В публікації простежується лінія керівників єпархії, порушується тема їх юридичної легітимності і церковно-канонічного статусу. На основі вивчення документів та новітніх досліджень констатується факт того, що всі ситуативні адміністратори були «обраними» в єпископи, але не були висвячені в цей сан. У статті зроблено аналіз діяльності єпископа Серафима, легітимність якого позбавлена повноцінної та чіткої ідентифікації. В цьому зрізі можливим є припущення про його статус «quasi» як цілком реальний факт. Єпископи Марамороської єпархії обиралися на соборах духовенства, після чого їх висвячували православні митрополити в містах Сучава та Ясси. У свою чергу, адміністратори єпархії теж обиралися соборами місцевого духовенства та затверджувалися комітатською владою. Остання часто втручалася в церковні справи, чим провокувала конфлікти. В період 1709 р. – початку 1710 р. Марамороською єпархією керувала рада з 4-х протопопів. Аналіз нових тематичних досліджень указаної теми румунськими науковцями значно корегує місцеву історіографію щодо питання діяльності останнього керівника Марамороської єпархії. Цілком припустимим є факт продовження управління єпархією до 1739 р., хоч і в підпіллі, священником-адміністратором Гавриїлом, якого окремі джерела позиціюють як єпископа. На основі різноманітних джерел показано суспільно-церковні умови, у яких відбувалася розбудова Марамороської єпархії. Опираючись на дослідницьку літературу, автор доходить висновку, що адміністративне життя Марамороської єпархії у вказаний період було у край важкому стані. Постійні судові процеси, з'ясування юрисдикційних статусів, проунійні симпатії керманічів, перші спроби впровадження унії в комітаті, а також аморальна поведінка окремих адміністраторів єпархії – усе це унеможливило повноцінний розвиток та становлення нової церковної одиниці.

Ключові слова: Мараморош, церква, єпископ, єпархія, адміністратор, священник.

Постановка проблеми. Адміністративна діяльність церковних єпархій безпосередньо пов'язана з єпископами, які ними керували. В традиційній варіації ними є єпископ, архієпископ, митрополит або ж помічний (вікарний) єпископ. Однак в історії Церкви були і винятки в цих сталих, еклізіїчних формах і поняттях управління. Так, наприклад в історії Мукачівської та Марамороської єпархій були періоди, коли ними керували номінальні «quasi»-єпископи, собори духовенства, а також священники-адміністратори. Щодо діяльності сумнівних за статусом «нібито» єпископів, то мова йде про обраних на посаду архієрея, але не висвячених у відповідний сан.

В контексті діяльності Марамороської єпархії, виняток зі статусу «quasi» складає Серафим, проте його правовий статус та сан теж полишені чіткої ідентифікації. Дослідницькою проблемою у вивченні церковного Мараморошу є також історична оцінка вже сталого твердження про те, що останнім православним єпископом цієї єпархії був Досифей (1733 – 1735). Наявні дослідження піддають сумніву цей факт і констатують, що ланцюг керуючих архієреїв Марамороською єпархією на чолі з єпископом

Гавриїлом продовжувався до 1739 р.

Однією з найбільших проблем у розвитку та становленні Марамороської єпархії в першій чверті XVIII століття був супротив її діяльності як місцевої влади, так і унійного керівництва Мукачева. В період правління єпархією єпископа Йосипа Стойки останній піддавався постійним ув'язненням та відстороненням від управління. В його «відсутність» єпархією керував отець Іов Цірка. Така ж картина була і в часи правління єпископа Серафима, коли єпархією керували адміністратори – священники Іван та Андрій. Ці факти дозволяють говорити про те, що влада жорстко контролювала керівництво єпархією та піддавала його утискам.

Метою дослідження передусім є встановлення еклізіїчного статусу «quasi»-єпископів Марамороської єпархії; упорядкування списку та вивчення діяльності адміністраторів; стислий аналіз біографій та короткий огляд правління адміністраторів. У рамках окресленої мети у статті розв'язується ряд завдань: простежити хронологію правління сумнівного за статусом єпископату та адміністраторів єпархії; проаналізувати їхню діяльність щодо розбудови єпархії; з'ясувати роль влади у діяльності єпархії; вивчити причини

відторгнення духовенством та вірянами ситуативно керуючих єпархією адміністраторів.

Джерела та література. Церковно-адміністративна та структурна діяльність керуючих Марамороською єпархією першої половини XVIII століття є маловивченою темою, а тому недостатньо представлена в предметній історіографії. Використовуючи принцип хронології публікації, вкажемо головні праці, в яких прямо або ж дотично досліджується тема.

Головними дослідниками, які вивчали це питання, були: о. Іван Дулішкович [Дулішкович, 1877], János Mihályi [Mihályi, 1900], Augustin Bunea [Bunea, 1902], Алексей Петров [Петров, 1905; Петров, 1906; Петров, 1930], Antal Hodinka [Hodinka, 1911], preotul Alexandru Cziplé [Cziplé, 1916], о. Василій Гаджега [Гаджега, 1922], о. Гліб Кінах [Кінах, 1926], Ștefan Meteș [Meteș, 1936], Simeon Reli [Reli, 1938], о. Олександр Баран [Baran, 1962; Баран, 1968], о. Дмитро Блажейовський [Блажейовський, 1990], о. Мірсеа Рăsurariu [Răsurariu, 1993], о. Атанасій Пекар [Пекар, 1997], о. Михайло Лучкай [Лучкай, 2002], о. Степан Пап [Пап, 2002], В. Пидгайко [Пидгайко, 2015], Nuțu Roșca [Roșca, 2015], Dumitrița Daniela Filip [Filip, 2018] та ін.

Вітчизняна історіографія стисло презентує події і явища, які відбувалися в Марамороській єпархії на початку XVIII століття. Іноді, через конфесійну належність авторів, їхні праці є упередженими [Пекар, 1997, с. 65–72; Лучкай, 2002, с. 146–149]. Через обмежений доступ до архівних документів, висновки попередників часто дублюються їхніми наступниками, хоча в публікаціях останніх іноді трапляється певна новизна. Так, услід за о. Іваном Дулішковичем [Дулішкович, 1877, с. 28; 43; 74] та А. Петровим [Петров, 1905, с. 13–16; 20–26; Петров, 1906, с. 32–41; Петров, 1930, с. 100–110] їхні тези і припущення повторюють о. Атанасій Пекар [Пекар, 1997, с. 65–75], о. Степан Пап [Пап, 2002, с. 220–235], о. Василій (Пронін) [Василій (Пронін), архимандрит, 2009, с. 250–257; 261–266] тощо.

Кодифікований, фундаментальний джерельний матеріал, який ліг в основу багатьох історичних праць, що сфокусовані на темі церковного життя Марамороської єпархії, був зібраний і розміщений у працях Яноша Мігалі [Mihályi, 1900], Августина Бунія [Bunea, 1902] та Антала Годинки [Hodinka, 1911].

Значно розширені та доповнені відомості про діяльність єпископату й адміністраторів єпархії зібрані та опрацьовані відомим істориком, греко-католицьким священником Олександром Бараном [Baran, 1962; Баран, 1968]. До аналізу окремих сюжетів діяльності та управління марамороських єпископів автор залучає архівні матеріали Ватикану, зокрема документи архіву святої Конгрегації пропаганди віри (APF) [Baran, 1962, с. 30–50]. В подачі матеріалу дослідник намагається уникати однобокості та акцентує увагу на фактах, таким чином звільняючи свої праці від штампую деномінаційності.

Нові, суттєво відмінні від наявної історіографії дослідницькі сентенції містяться в працях румунських істориків. Мова йде передусім про дослідження відомих науковців Олександра Ціпле [Cziplé, 1916], Мірчі Пакураріу [Răsurariu, 1993] та Нуцу Рошка

[Roșca, 2015]. Їхні праці значно розширюють сталі знання про церковну минушину Мараморощини та оперують новими даними, які зовсім не відображені у вітчизняних доробках. Дослідники чітко аргументують свої твердження і подають широку розгортку ситуативних фактів в історії єпархії вказаного періоду.

Джерельна база наукової публікації включає документи Державного архіву Закарпатської області (далі – ДАЗО). Нами опрацьовано документи двох фондів ДАЗО: Мукачівський монастир отців Василіан, м. Мукачево (ф. 64) та Правління Мукачівської греко-католицької єпархії, м. Ужгород (ф. 151). Предметні матеріали про діяльність Марамороських єпископів Йосипа, Серафима, Досифея та Гавриїла знаходяться в описах № 1 двох вищевказаних фондів.

Виклад основного матеріалу. Безсумнівно, поява Марамороської єпархії була викликана чинниками, які з'явилися всередині її *alma mater* – Мукачівської кафедри. 29 липня 1690 р. не тільки Мукачівський монастир, а й узагалі межі єпархії назавжди покидає останній православний єпископ Мефодій Раковецький. В комітаті Мараморош починається розбудова видозміненої за назвою та локаційним осідком нової-старої єпархії [Монич, 2019b, с. 383–409].

Як не враховувати перші етапи Марамороської єпархії, такі як початок формування та «транзитне» управління нею її засновниками – єпископами Іоанікієм Зейканем та Мефодієм Раковецьким, то першим керуючим церковною одиницею, в повному розумінні цього слова, був єпископ Йосип Стойка (1690 – 1711) [Baran, 1968, с. 140; Монич, 2008, с. 141–147]. Через 15 років від початку свого управління, а саме в травні 1705 р. (хоча є припущення що це було раніше – 5 березня того ж року [Монич, 2018, с. 75]) єпископ був знятий єпархіальним синодом та ув'язнений до Хустського замку [Василій (Пронін), архимандрит, 2009, с. 257]. Крім «філопротестантизму» [Баран, 1968, с. 140], єпископу інкримінувалося: нехтування єпархіальним синодом [Лучкай, 2002, с. 146–147; Пап, 2002, с. 235; Пекар, 1997, с. 70], відкрите єретицтво [Лучкай, 2002, с. 149], накладання «інтердикту» на населення Марамороша, співробітництво з угорськими повстанцями, а також висвячення у сан двоєженців [Монич, 2018, с. 75–76]. За висновками судового слідства, наступного 1706 р. – єпископа цілковито «звільнили з управи єпархії, а його маєтки сконфіскував комітат» [Hodinka, 1911, s. 425–463; Пекар, 1997, с. 70].

На місце Стойки в кінці 1706 р. собор духовенства вибирає румунського священника Іова Цірку [Пидгайко, 2015, с. 671]. Дослідники Пекар та Блажейовський вважають, що Цірку вибрали в 1708 р. [Блажейовський, 1990, с. 245; Пекар, 1997, с. 70] і характеризують його як «персяжлого кальвінізмом і завзятого ворога унії» [Пекар, 1997, с. 70]. Схильність до унії та співпраці з протестантами йому інкримінує також історик Симеон Релі [Reli, 1938, s. 114]. Отець Цірка в 1706 – 1707 рр., у період угорського повстання проти Габсбургів, зміг повернути більшу частину парафій Трансільванії, які прийняли унію, в Православ'я. За підтримки Ференца Ракоці, він на початку 1707 р. навіть очолив митрополічу кафедру в

Альба-Юлії, звідки до Сібіу був вигнаний унійний митрополит Афанасій (Ангел). В кінці 1707 р., у зв'язку з погіршенням позицій Ракоці, Іов за звинуваченням у співробітництві з повстанцями був заочно засуджений до страти, після чого втік у Молдавське князівство, де і помер [Reli, 1938, s. 114; Пидгайко, 2015, с. 671]. Загалом, Цірка своїм «вільнодумством скоро втратив духовенство, яке бачило єдиний вихід у з'єдиненні. Через п'янство й негідне поводження Цірка позбувся також прихильності самих магнатів, котрі поставили його адміністратором Мараморощини» [Пекар, 1997, с. 76].

Є різні думки щодо офіційних регалій та статусу Цірки. Окремі дослідники не вважають його єпископом [Пекар, 1997, с. 70; Пап, 2002, с. 235; Пидгайко, 2015, с. 671], однак є й інше твердження. Антал Годинка наводить лист настоятеля Мукачівського монастиря Петронія Камінського, датований 16 листопада 1706 р., адресований тогочасному адміністратору Мукачівської єпархії – Перемишльському єпископу Георгію (Вінницькому). В останньому Петроній, описуючи церковну ситуацію в краї, пише, що в Марамороші керують два єпископи – Стойка і Цірка: «*Erri 2 schismatici: Stojka et Cirka. [Ile] Maromosci depositus, Circa autem Monkacioviae hic epipalem gerit jurisdictionem et munere ordinarii indebite fungitur*» [Hodinka, 1911, s. 522–524]. «Іван Цирк, єпископ Семигородський (1709)» є в списку єпископів, які висвячували закарпатських священників під час війн та повстань [Пап, 2002, с. 221]. Отець Василій Пронін взагалі отожднює Цірку з єпископом Досифеєм Федоровичем і «титулує» його номінальним вікарієм Стойки, який тоді не мав ще архієрейського висвячення. Більше того, автор, покликаючись на сербського історика Є. Поповича, пише, що саме Досифея називали Цірка [Василій (Пронін), архимандрит, 2009, с. 262].

Єпископ Стойка вийшов на волю не раніше 1707 р., коли Цірка покинув Мараморош [Пидгайко, 2015, с. 671]. В 1707 р., коли було порушене питання про підтвердження в єпископи Йосипа Годермарського, легітимність останнього мотивувалося тим, що Стойка висвячував багатьох священників [Василій (Пронін), архимандрит, 2009, с. 256]. Отже, у вказаному році Стойка вже керував єпархією. Отець Пекар вважає, що, «скинувши судовим шляхом» Цірку, адміністрацію Марамороської єпархії магнати знову передали єпископу Йосифу тільки в 1710 р. Духовенство прийняло Стойку з умовою, що Ракоці «затвердить його на владичому престолі» [Пекар, 1997, с. 71]. Скоріш за все, що підтверджують і подальші події, в цьому епізоді мова йде про «офіційне» призначення єпископа Йосипа, до якого він керував єпархією підпільно.

Отже, в 1707 – 1710 рр. єпархія не перебувала у вакуумі адміністративного керування, тому що, поперше, Цірка ще робив спроби керування єпархією, можливо, навіть із сусідньої Молдови, а по-друге, – скоріш за все, Стойка після виходу з ув'язнення керував єпархією «не санкціоновано» [Монич, 2018, с. 77–78].

Під час правління Ракоці Стойка був вимушений обмежувати свою діяльність [Василій (Пронін),

архимандрит, 2009, с. 257]. В 1709 р. влада забороняє Йосипу титулуватися єпископом, це було підтверджено в лютому 1710 р. на суді, який наклав на прихильників Стойки штраф у розмірі 400 флоринів. Незважаючи на це, духовенство Марамороша на черговому соборі в 1710 р. визнало Йосипа своїм архієреєм і звернулося до правителя Марамороша Ференца Ракоці з проханням затвердити його рішення. Однак останній відповів відмовою. В 1709 р. - на початку 1710 р. Марамороською єпархією офіційно керувала рада з 4 протопопів, владика Йосип звершував богослужіння нелегально. В 1710 р. єпископ був заарештований і повторно ув'язнений до Хустського замку. Вийшов на волю в 1711 р., після втечі 21 лютого Ференца Ракоці до Речі Посполитої. Останній раз ім'я єпископа Йосипа згадується в 1711 р. [Дулишкович, 1877, с. 28]. Крайніми датами його смерті вважають 24 травня 1711 р. [Василій (Пронін), архимандрит, 2009, с. 257] або 3 червня 1711 р. [Пидгайко, 2015, с. 672]. Можливо, архієрей був похований у монастирі Сепинца-Пері [Пидгайко, 2015, с. 672].

Після смерті Стойки в 1711 р. «проунійна група» обрала і поставила Марамороським єпископом румунського священника Степана Петрована [Пекар, 1997, с. 71]. Він був з білого духовенства, але після смерті дружини прийняв чернецтво з іменем Серафим [Cziple, 1916, s. 26; Василій (Пронін), архимандрит, 2009, с. 261]. Походив з дворянської сім'ї, села Петрова (рум. *Petrova*), що в комітаті Мараморош [Cziple, 1916, s. 26]. Обраний місцевим собором та конгрегацією комітату [Василій (Пронін), архимандрит, 2009, с. 261], Серафим, через свій жорстокий характер, не ладнав з владою комітату, а через це почувався не впевнено у своєму кріслі [Cziple, 1916, s. 26]. Пронін, услід за Ціпле, наводить його прізвище як «Петровай» [Cziple, 1916, s. 26; Василій (Пронін), архимандрит, 2009, с. 261]. Отець Степан Пап пише його прізвище як «Пап» [Пап, 2002, с. 235]. У вирокі судової справи над єпископом його прізвище записано як «*Petrovai Pap Stephan*» [Bunea, 1902, doc. № 84].

Обрання Серафима викликало значне невдоволення в Мукачеві. Єпископ-номінат на апостольського вікарія Мукачівської єпархії Полікарп Філіпович [Блажейовський, 1990, с. 331] в 1711 р. зі Львова написав лист голові Конгрегації пропаганди віри, в якому просив Папського нунція та Угорського примаса перешкодити призначенню нового єпископа Мараморощини та включити її до Мукачівської єпархії [Cziple, 1916, s. 25].

З періоду правління Серафима відомо, що єпископ був «прихильник унії», однак політичні обставини унеможливили йому її запровадження [Пап, 2002, с. 235]. Невдовзі після своїх виборів він відправився в Ердель до унійного єпископа Афанасія (Ангела), перед яким, узамін на різносторонню підтримку (в тому числі єпископського крісла), виявив бажання прийняти унію та передати останньому «під свою опіку і Мараморську єпархію» [Cziple, 1916, s. 26; Василій (Пронін), архимандрит, 2009, с. 261; Пекар, 1997, с. 71]. Дізнавшись про це, місцеве дворянство та румунські поміщики, разом з народом, 21 грудня 1711 р. зібралися на собор у Сигет, на якому

протестували проти дій отця Серафима, стверджуючи, що не визнають його єпископом [Bunea, 1902, doc. № 65; Cziple, 1916, s. 26].

У «Списанії» чернечих обителей Марамороша 1749 р. в описі Барсанівського монастиря є повідомлення про те, що цей монастир у 1711 р. освячував єпископ Серафим, який не був «правим» єпископом [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 66, на 8 арк. арк. 6; Кінах, 1926, с. 117]. Серафим згадується і в 1712 р., але при цьому йому не дозволялося виконувати свої функції, поки він у 1713 р. не зрікся думки про об'єднання з унією та не пообіцяв у всьому підкоритися комітату, який, у свою чергу, ратифікував друге його обрання [Bunea, 1902, doc. № 68, 69, 72].

Поведінка Серафима під час його правління єпархією викликала негативну реакцію, через що почався судовий процес, який тривав три роки [Пекар, 1997, с. 71]. Крім того, що він мав симпатію до унії, чому не були раді православні, він висвячував дяконів з Ерделю і Мукачева, проти чого виступав унійний єпископ Георгій Бізанцій [Cziple, 1916, s. 26]. Конгрегація комітату, яка у лютому 1714 р. захищала Серафима від інкриминувань Бізанція, через два місяці оголосила обвинувальний вирок єпископу, про що літом того ж року повідомляє реформатську консисторію [Cziple, 1916, s. 26]. Крім усього іншого, в тесті буквально зазначається, що Серафим навіть не був висвячений у єпископи, а хотів і хоче бути визнаний єпископом через сумнівного листа [Cziple, 1916, s. 27]. Кількома місяцями раніше конгрегація писала Бізанцію, що в Серафима бачили листи, які вповноважують його діяти як єпископа. Олександр Ціпле пише, що легітимності правління Петрована як єпископа додає та обставина, що поряд з іменем Стефан він носив ім'я Серафим, що «змушує нас вірити», що він був висвячений [Cziple, 1916, s. 27]. 26 листопада 1714 р. він був відсторонений від керування аж до кінця розслідування [Bunea, 1902, doc. № 77].

Під час ув'язнення Серафима 10 жовтня 1714 р. [Блажейовський, 1990, с. 245-246] адміністративне управління Марамороською єпархією було передано священнику Івану «Мойсенієву» [Cziple, 1916, s. 27; Ваган, 1962, s. 39–56; Пекар, 1997, с. 72; Пап, 2002, с. 236]. Коректніше його ім'я та прізвище наводить Августин Бунія: «Pora Ionaș din Moiseiu» [Bunea, 1902, doc. № 75]. Тобто отець Іван Попа був з села Мойсей (угор. *Mózesfalu*; рум. *Moiseeni*), що зараз є комуною в повіті Марамуреш у Румунії. Відповідно до джерел, він був призначений «інспектором» Румунської Церкви в Мараморощині: «numit inspector al bisericii românești din Maramurăș» [Bunea, 1902, doc. № 75].

В період такої нестабільності до комітату приїхав перший, майбутній вікарій Марамороша, ієромонах Прокопій Годермарський. В 1715 р. він скликає в Сигеті синод духовенства, яке було схильне до унії. Протестанти розігнали цей синод [Дулишкович, 1877, с. 43]. Тоді у справу втрутилася Військова Рада, яка хотіла вернути спокій. Рада вирішила: парафії, які не бажали унії, залишаються під керуванням православного єпископа [Ваган, 1962, s. 39–56]. Однак дворяни «мусіли дозволити Годермарському управляти тими парафіями, які були схильні до унії»

[Пекар, 1997, с. 72]. В 1716 р. Годермарський робить другу спробу введення унії [Дулишкович, 1877, с. 74]. В м. Сигет він знову збирає унійний синод, в якому взяло участь 60 священників Марамороша [Василий (Пронин), архимандрит, 2009, с. 251; Пекар, 1997, с. 72; Пап, 2002, с. 236]. Агітаційна робота Годермарського сильно сколихнула реформаторів комітату. На цьому тлі розв'язалася суперечка за право належності уніатів Марамороша уніатському ердельському єпископу. У підсумку, вони все ж таки були підпорядковані Мукачеву [Василий (Пронин), архимандрит, 2009, с. 299].

Після адміністратора єпархії, отця Івана з села Мойсей, 14 травня 1715 р. православне духовенство Марамороша вибрало собі кандидатом у єпископи священника Андрія з «Касовського округу и обычнымъ путемъ ходатайствовали объ его утверждениі» [Cziple, 1916, s. 27; Петров, 1905, с. 22–23; Петров, 1906, с. 38]. Касовський (угор. *Kaszó*; рум. *Cosăului*) дистрикт *Districtus Kaszoviensis* знаходився на границі Трансильванії і включав села: угор. *Bartfalva*, рум. *Bârlești*; угор. *Budfalva*, рум. *Budești*; угор. *Gyulafalva*, рум. *Giulești*; угор. *Kracsfalva*, рум. *Kratseșty*; угор. *Sugatagh*, рум. *Sat-Șugatag* та інші [Петров, 1905, с. 22]. Був чи не був отець Андрій висвяченим у єпископи – не відомо, хоча *Gubernium* і просили про це священники Марамороша [Петров, 1905, с. 22]. Те, що він якийсь час керував єпархією, залишається фактом. Румунський історик Нуцу Рошка переконаний, що Андрій був обраний єпископом Марамороша, але не був затверджений Віденським судом. Причиною цього були інтриги Мукачівського єпископа, який сприяв тому, аби документи, відправлені до Відня для підтвердження Андрія, так і не повернулися [Filip, 2018, s. 84].

Повертаючись до єпископа Серафима, зауважимо, що в перший раз він вдало врятувався від ув'язнення, але це було початком кінця. 19 червня 1715 р. він підписує контракт «*Seraphim Episcopus*», однак комітат більше не визнав його єпископом. 19 квітня 1717 р. за різні зловживання вдруге і востаннє засуджує його до ув'язнення та позбавляє єпископства «*Petrovai Pap Stephan*» [Bunea, 1902, doc. № 84]. Того ж року у «в'язниці» він і помер [Пекар, 1997, с. 71; Пап, 2002, с. 236]. Є припущення, що єпископ помер за нез'ясованих обставин [Filip, 2018, s. 84].

Ціпле стверджує, що після звільнення з ув'язнення Серафима визнавали справжнім єпископом [Cziple, 1916, s. 26–27]. Пронін обережно припускає, що Серафим, «будучи вибран в єпископы, не был хиротонисан» [Василий (Пронин), архимандрит, 2009, с. 261], тобто, можливо, він був quasi-єпископом. Румунський історик Рошка стверджує, що Серафим усе-таки був висвячений у єпископи в 1711 р. Молдавським митрополитом Гедеоном II [Roșca, 2015, s. 493]. Про поїздку Серафима для архієрейської хиротонії до Молдови згадує також Ціпле [Cziple, 1916, s. 26].

На початку 1718 р. собор духовенства обрав у єпископи Марамороської єпархії знову того ж священника Андрія, але цей вибір не був схвалений світською владою [Василий (Пронин), архимандрит, 2009, с. 261]. В тому ж році духовенство обирає

останнього Марамороського єпископа – Досифея Феодоровича [Cziple, 1916, s. 28]. Вперше його ім'я як керуючого єпископа Марамороською єпархією згадується 3 червня 1718 р. [Петров, 1906, с. 38]. Діяльність владики була відносно легітимною, а тому факт його висвячення в єпископи не підлягає сумніву [Монич, 2009, с. 76–89]. Помер єпископ в 1734 р. або в першій половині 1735 р. [Василий (Пронин), архимандрит, 2009, с. 265; Roșca, 2015, s. 497] (Рис. 1). Після смерті Досифея, який, на думку історика румунської Церкви Н. Рошка, був убитий, Православна Церква Марамороша була оголошена поза законом [Roșca, 2015, s. 497; Filip, 2018, s. 84].

Однак дослідження румунських церковних істориків дозволяють говорити, що після Досифея в 1735 – 1739 рр. єпархією керував священник Гавриїл Штефанка з Бирсани (рум. *Bârsana*), *Gavriil Ștefanca de Bârsana* [Meteș, 1936, s. 158; Filip, 2018, s. 84]. Комітатською та імперською владою він ніколи не був затверджений як єпископ Мараморошу, тому діяв незаконно. Його ім'я відоме тільки з деяких записів, а смерть – залишається загадкою, хоча є припущення, що він був закатований [Filip, 2018, s. 84].

Услід за Яношем Мігалі [Mihályi, 1900, s. 108], Олексій Петров [Петров, 1930, с. 105] та отець Василій (Пронін) чітко називають Гавриїла останнім православним єпископом Марамороша, який у 1739 р. проживав у Барсанівському монастирі «*Episcopus Gabriel ex Barczanfalva scribit de non ordinando quendam juvenem 1739*» [Василий (Пронин), архимандрит, 2009, с. 265; 285]. Дослідник Янош Мігалі стверджує, що замітку, у якій вказаний єпископський сан Гавриїла, він виявив в архіві Марамороського вікаріату [Mihályi, 1900, s. 108]. Факт останнього згадування в джерелах Марамороського єпископа Гавриїла в 1739 р. підтверджує і румунський дослідник Мірча Пакураріу [Păcurariu, 1993, s. 304].

Очевидно, що після смерті Гавриїла почався незворотній процес самоліквідації Марамороської єпархії та її структурного управління, тим більше, що православним румунам та русинам влада більше не дозволяла вибрати собі єпископа.

Разом з тим, збереглися свідчення, які доводять, що зв'язки з ієрархами із Молдови та Валахії в Марамороші продовжували існувати [Filip, 2018, s. 84]. Під час візитації в 1751 р. Мукачівського греко-католицького єпископа Мануїла Ольшавського в храмах комітату Мараморош ще зберігалися антиминоси та відповідно священнослужителі, висвячені православними єпископами Стойкою і Досифеєм. Згідно з даними візитації, із 135 парафіяльних отців комітату 55 – були висвячені єпископами марамороськими, 50 – молдовськими, 7 – ердельськими «схизматичними» єпископами, 23 – мукачівськими [Гаджега, 1922, с. 166; 173–185]. Події 1760 – 1761 рр. в останнє показали і довели, що стремління до збереження православної традиції в період 1740-х – 1770-х рр. – було живим і бажаним [Монич, 2019а, с. 356–382].

Отже, тема розбудови Марамороської єпархії в першій чверті XVIII століття, принципи управління та статуси її очільників є надзвичайно широкою і маловивченою. Сьогодні триває виявлення та вивчення

нових документів вказаного періоду.

Висновки. Дослідження тематичної джерельної бази та історіографії проблеми дають підстави стверджувати, що в період з 1706 р. по 1739 р. керівництво Марамороською єпархією здійснювалося одним quasi-єпископом, п'ятьма священниками-адміністраторами та радою протопопів. Аналіз діяльності останніх показує, що їхня легітимізація безпосередньо була пов'язана з комітатською владою, яка дозволяла або ж, навпаки, забороняла їм вести церковно-адміністративну роботу в комітаті Мараморош.

Враховуючи факти правління всіх без винятку керуючих єпархією, можна переконливо говорити, що вказаний період у Марамороській єпархії був важким. Короткотривалі періоди управління єпархією кліриками, часто далекими від морального життя та позбавленими практичного управлінського досвіду, зводили нанівець стремління і досягнення офіційних єпископів – їхніх попередників та наступників, Йосипа Стойки та Досифея Феодоровича. Під час транзитного керівництва єпархією священниками-адміністраторами вона постійно перебувала в фазі судових процесів та еклізіяльних скандалів. Останні чинники сприяли тому, що в комітаті Мараморош у період 1715 – 1716 рр. мукачівськими ідеологами була зроблена перша спроба введення Ужгородської унії.

Припущення дослідників, що Іов Ціпка був єпископом Досифеєм, не витримує ніякої критики. Адже роки правління Цірки та факт його втечі до Молдови в 1707 р. переконують, що це була окрема особа, не пов'язана з майбутнім єпископом Досифеєм. Під час ув'язнення Стойки в 1707 – 1710 рр. єпархією, крім Цірки, керувала рада з чотирьох протопопів. Отже, принципами управління єпархією були колегіальність та соборність.

Наступником Цірки був Степан Петровай, який, прийнявши чернецтво, став єпископом. Його проунійна політика, загравання з митрополитом Афанасієм Ангелом, а також жорсткий характер практично унеможливили повноцінне правління єпархією. Документи свідчать, що він не був «правим» єпископом. Питання його висвячення теж не має цілісної доказової бази. Дослідники висловлюють різні думки з цього приводу, однією з таких варіацій є надання йому статусу quasi-єпископа.

Адміністратор єпархії отець Іван з села Мойсей, згідно з джерелами, володів статусом «інспектора». Його наступник – священник Андрій, з Касовського округу, не був висвяченим у єпископи, хоча владу Трансільванії й просили про це священники Марамороша. Ймовірно, він був обраний, як і всі інші претенденти, єпископом Марамороським, але не був затверджений світською владою.

У переважній більшості праць, що належать до української історіографії церковного Марамороша, ланцюг управління єпархією закінчується діяльністю єпископа Досифея. Однак дослідження румунських істориків доводять, що після Досифея в 1735 – 1739 рр. Марамороською єпархією керував священник, якого деякі джерела називають єпископом, – Гавриїл Штефанка з Бирсани.

Таким чином, пропонувану статтю можна

вважати лише початковим етапом вивчення цієї проблематики. Поза межами публікації залишилося багато неопрацьованих джерел та досліджень, які

допоможуть у майбутньому суттєво звузити поле нашого незнання і заповнити наявні білі плями вказаної теми.

Список використаних джерел

Архівні документи

- Державний архів Закарпатської області (ДАЗО), ф. 64, оп. 1, спр. 45, на 1 арк.
 ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 66, на 8 арк.
 ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 169, на 3 арк.
 ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 312, на 3 арк.
 ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 510, на 1 арк.
 ДАЗО, ф. 151, оп. 1, спр. 554, на 18 арк.

Література

- Baran, A., 1962. *Eparchia Maramorošiensis eiusque unio*, Romae, 107 p.
 Bunea, A., 1902. *Vechile episcopii românești a Vadului Geoagiului, Silvașului și Bălgradului*, Blaș, 152 p.
 Cziple, A., preotul, Dr., 1916. DOCUMENTE PRIVITOARE LA EPISCOPIA DIN MARAMURĂȘ, *Analele Academiei Române*, Seria. II, tom. XXXVIII, București, 128 p.
 Filip, D.D., Drd., 2018. Biserica ortodoxă maramureșeană între toleranță și martiriu, *Revista Teologică*, № 3, seria: Nouă, Andreiana, Sibiu, p. 72–85.
 Hodinka, A., 1911. *A munkácsi görög szertartású püspökség okmánytára*, I. KÖT. 1458 – 1715, Ungvár, LVI, 659 p.
 Meteș, Ș., 1936. *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 363 p.
 Mihályi, J., 1900. *Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból*, Máramaros-Sziget, 674 p.
 Păcurariu, M., Preot., Prof. Dr., 1993. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Chișinău: Știința, 496 p.
 Reli, S., Prof., Dr. 1938. *Biserica Ortodoxă Română din Maramureș în vremurile trecute*, Cernăuți, 255 p.
 Roșca, N., Prof., Dr., 2015. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române din Maramureș*, Baia Mare, 912 p.
 Баран, О., д-р., о., 1968. Церква на Закарпатті в роках 1665 – 1691, *Богословія*, т. XXXII, кн. 1–4, Рим, с. 77–145.
 Блажейовський, Д., о., 1990. *Ієрархія Київської Церкви (988 – 1990)*, том 72, SACRUM UCRAINAE MILLENIUM, том 3, Рим, 539 с.
 Василий (Пронин), архимандрит. 2009. *История Православной Церкви на Закарпатье*, Мукачево: ОП «Філокалія», 524 с.
 Гаджега, В., о., 1922. Додатки к истории Русинов и русских церквей в Марамошо. Студии исторично-архивни, *Науковий Зборник товариства «Просвіта»*, рочник I, Ужгород, с. 171–209.
 Дулишкович, І., о., 1877. *Историческія черты Угро-Русскихъ*, Тетрадь III, Унгварь, 234 с.
 Кінах, Г., о., 1926. Посіщенне марамороських монастирів 1749 р., *Записки ЧСВВ*, Т. II, Вип. 1–2, Жовква, с. 105–122.
 Лучкай, М., 2002. *Історія карпатських русинів*, Т. III, Ужгород, 322 с., іл.
 Монич, О., диякон, 2008. Діяльність Марамороського святителя Іосифа (Стойки), *Русин*, № 3-4, Кишинев, с. 141–147.
 Монич, О., диякон, 2009. Діяльність останнього Православного єпископа Досифея (Феодоровича) Угольського (1648 – 1733), *Русин*, №1, Кишинев, с. 76–89.
 Монич, О., прот., 2018. *Нескорена Правда: нариси з історії Кричівського монастиря*, Ужгород, 160 с.
 Монич, О., прот., 2019а. «Волошській раздоръ»: окремі аспекти історії локаційного опору унії в 2 пол. XVIII століття, *Наукові Записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна)*, № 6, Ужгород, с. 356–382.
 Монич, О., прот., 2019б. «Імстичівський екзил» в часи правління останніх православних архієреїв Мукачівської єпархії: Іоанкія (Зейкана) та Мефодія (Раковецького), *Наукові Записки Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна)*, Ужгород, № 6, с. 383–409.
 Пап, С., о., 2002. *Історія Закарпаття*, т. II, Івано-Франківськ, 443 с.
 Пекар, А., 1997. *Нариси історії Церкви Закарпаття*, т. I: Єрархічне оформлення, Рим-Львів, 232 с.
 Петров, А., проф., д-р., 1905. «Старая вѣра» и унія въ XVII – XVIII вв. *Пояснительная записка*, Матеріали для історії Угорської Руси, т. I, Санкт-Петербург, 74 с.
 Петров, А., проф., д-р., 1906. «Старая вѣра» и унія въ XVII – XVIII вв. *Пояснительная записка*, Матеріали для історії Угорської Руси, т. II, Санкт-Петербург, 88 с.
 Петров, А., проф., д-р., 1930. *Древнѣйшія грамоты по исторіи Карпаторусской Церкви и ієрархіи 1391 – 1498 гг.* Съ 12 фотографическими факсимиле, Прага, 231 с.
 Підгайко, В., 2015. Іосиф (Стойка), *Православная Энциклопедия*, т. XXV, Москва, с. 669–672.

References

- Baran, A., 1962. *Eparchia Maramorošiensis eiusque unio*, Romae, 107 p. (in Latin).
 Baran, A., 1968. *Cerkva na Zakarpatti v rokah 1665 – 1691* [Church in Transcarpathia in the years 1665 – 1691], *Bogosloviya*, t. XXXII, Kn. 1–4, Ry'm, s. 77–145. (in Ukrainian).
 Blazhejovskij, D., o., 1990. *Ijerarhija Kyi'vs'koi' Cerkvy (988 – 1990)* [Hierarchy of the Kyiv Church (988 – 1990)], том 72, SACRUM UCRAINAE MILLENIUM, том 3, Rym, 539 s. (in Russian).
 Bunea, A., 1902. *Vechile episcopii românești a Vadului Geoagiului, Silvașului și Bălgradului*, Blaș, 152 p. (in Romanian).
 Derzhavnyj arkhiv Zakarpats'koi oblasti (DAZO), f. 64, op. 1, spr. 45 [State Archives of the Transcarpathian region (SATR), f. 64, descript. 1, case. 45], на 1 арк. (in Latin).
 DAZO, f. 64, op. 1, spr. 66 [SATR, f. 64, descript. 1, case. 66], на 8 арк. (in Russian).
 DAZO, f. 64, op. 1, spr. 169 [SATR, f. 64, descript. 1, case. 169], на 3 арк. (in Hungarian).
 DAZO, f. 151, op. 1, spr. 312 [SATR, f. 151, descript. 1, case. 312], на 3 арк. (in Hungarian).
 DAZO, f. 151, op. 1, spr. 510 [SATR, f. 151, descript. 1, case. 510], на 1 арк. (in Hungarian).
 DAZO, f. 151, op. 1, spr. 554 [SATR, f. 151, descript. 1, case. 554], на 18 арк. (in Hungarian).

- Cziple, A., preotul, Dr., 1916. DOCUMENTE PRIVITOARE LA EPISCOPIA DIN MARAMURĂȘ, *Analele Academiei Române*, seria. II, tom. XXXVIII, București, 128 p. (in Romanian).
- Dulyshkovych, I., o., 1877. *Istoricheskija cherty Ugro-Russkikh* [Historical features of the Ugro-Russians], tetrad' III, Ungvar, 234 s. (in Russian).
- Filip, D. D., Drd., 2018. Biserica ortodoxă maramureșeană între toleranță și martiriu, *Revista Teologică*, № 3, seria: Nouă, Andreiana, Sibiu, p. 72–85. (in Romanian).
- Hadzhega, V., o., 1922. Dodatky k ystorii' Rusynov y ruskykh tserkvei v Maramoroshi. Studiy ystorychno-arkhyvni. [Dodatki to the history of Rusyns and Russian churches in Maramorosh. Historical Archive Studios], *Naukovyi Zbornyk tovarystva «Prosvita»*, rochnyk I. Uzhhorod, s. 171–209. (in Ukrainian).
- Hodinka, A., 1911. *A munkácsi görög szertartású püspökség okmánytára*, I. KÖT. 1458 – 1715, Ungvár, LVI, 659 p. (in Hungarian).
- Kinah, G., o., 1926. Posishhennje maramoros'kyh monastyriv 1749 r. [Visiting the Maramures monasteries in 1749], *Zapysky ChSVV*, t. II, vyp. 1–2, Zhovkva, s. 105–122. (in Ukrainian).
- Luchkaj, M., 2002. *Istorija karpats'kyh rusyniv* [History of Carpathian Ruthenians], t. III, Uzhgorod, 322 s., il. (in Ukrainian).
- Metes, Ș., 1936. *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 363 p. (in Romanian).
- Mihályi, J., 1900. Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból, Máramaros-Sziget, 674 p. (in Latin).
- Monych, O., dyjakon, 2008. Dijal'nist' Maramoroshs'kogo svjatytelja Iosyfa (Stojky) [Activities of St. Joseph of Maramures (Stoyki)], *Rusyn*, № 3–4, Kyshynev, s. 141–147. (in Ukrainian).
- Monych, O., dyjakon, 2009. Dijal'nist' ostann'ogo Pravoslavnogo jepyskopa Dosyfeja (Feodorovycha) Uhol's'koho (1648 – 1733) [Activities of the last Orthodox bishop Dosifey (Feodorovich) Ugolsky (1648 – 1733)], *Rusyn*, № 1, Kyshynev, s. 76–89. (in Ukrainian).
- Monych, O., protoijerei, 2018. *Neskorena Pravda: narysy z istorii' Krychiv's'koho monastyrja* [Unconquered Truth: Essays on the History of the Krychiv monastery], Uzhgorod, 160 s. (in Ukrainian).
- Monych, O., protoijerej, 2019a. «Voloshskij razdor»: okremi aspekty istorii' lokacijnogo oporu unii' v 2 pol. XVIII stolittja [«Voloshsky discord»: some aspects of the history of locational resistance of the union in the 2nd floor. XVIII century], *Naukovi Zapysky Bogoslovs'ko-istorychnogo naukovy-doslidnogo centru imeni arhimandryta Vasylija (Pronina)*, № 6, Uzhgorod, s. 356–382. (in Ukrainian).
- Monych, O., protoijerej, 2019b. «Imstychivskij ekzyl» v chasy pravlinnja ostannih pravoslavnyh arhijerei'v Mukachivskoi' jeparhii': Ioanikija (Zejkana) ta Mefodija (Rakovec'kogo) [«Imstychiv exile» during the reign of the last Orthodox bishops of the Mukachevo diocese: Ioanikiya (Zeykana) and Methodius (Rakovetsky)], *Naukovi Zapysky Bogoslovs'ko-istorychnogo naukovy-doslidnogo centru imeni arhimandryta Vasylija (Pronina)*, Uzhgorod, № 6, s. 383–409. (in Ukrainian).
- Păcurariu, Mircea, Preot., Prof. Dr., 1993. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*. Chișinău: Știința, 496 p. (in Romanian).
- Pap, S., o., 2002. *Istoriya Zakarpattja* [History of Transcarpathia], t. II, Ivano-Frankivs'k, 443 s. (in Ukrainian).
- Pekar, A., 1997. *Narysy istorii' Cerkvy Zakarpattja* [Essays on the history of the Church of Transcarpathia], t. I: Yerarkhichne oformlennja, Rym – L'viv, 232 s. (in Ukrainian).
- Petrov, A., prof., d-r., 1905. «Staraja vera» i unija v XVII – XVIII vv. Pojasnytel'naja zapiska [«Old Faith» and the union in the XVII – XVIII centuries. Explanatory note], *Materialy dlja istorii' Ugorskoj Rusi*, t. I, Sankt-Peterburg, 74 s. (in Russian).
- Petrov, A., prof., d-r., 1906. «Staraja vera» i unija v XVII – XVIII vv. Pojasnytel'naja zapiska [«Old Faith» and the union in the XVII – XVIII centuries. Explanatory note], *Materialy dlja istorii' Ugorskoj Rusi*, t. II, Sankt-Peterburg, 88 s. (in Russian).
- Petrov, A., prof., d-r., 1930. *Drevnejshija gramoty po ystorii' Karpatorusskoj Cerkvy y ierarhiy 1391 – 1498 gg. s 12 fotografyčeskimi faksymyle* [Ancient letters on the history of the Carpathian Church and the hierarchy of 1391 – 1498. With 12 photographic facsimiles], Praga, 231 s. (in Russian).
- Pidgajko, V., 2015. Iosif (Stojka) [Joseph (Stojka)], *Pravoslavnaja Enciklopedija*, t. XXV, Moskva, s. 669–672. (in Russian).
- Reli, S., Prof., Dr. 1938. *Biserica Ortodoxă Română din Maramureș în vremurile trecute*, Cernăuți, 255 p. (in Romanian).
- Roșca, N., Prof., Dr., 2015. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române din Maramureș*, Baia Mare, 912 p. (in Romanian).
- Vasilij, (Pronin), arhimandrit. 2009. *Istoriya Pravoslavnoj Cerkvi na Zakarpatt'e* [History of the Orthodox Church in Transcarpathia], Mukachevo: ORP «Φιλοκαλία», 524 s. (in Russian).

SUMMARY

QUASI BISHOPS AND ADMINISTRATORS OF THE MARAMOROS ORTHODOX EPARCHY (1706 – 1739)

Oleksandr Monych

Archpriest, Candidate of Theology, PhD-student of the Department of Archeology,
Ethnology and Cultural Studies,
SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

This article examines the problem of development and administrative management of Máramaros Eparchy in 1706 – 1739. Particular attention is paid primarily to finding out who led the church unit during the absence of legitimate bishops Yosyp Stoika and Dosipheus Feodorovych. The publication traces the line of leaders of the Eparchy and raises both their legal legitimacy and church-canonical status. Based on the study of documents and recent research, it is stated that all priests-administrators were "elected" as bishops but were not ordained to this rank. The article analyses the activities of Bishop Seraphim, whose legitimacy is devoid of full and clear identification. In this context, it is possible to assume his status «quasi» as a pretty actual fact. The bishops of Máramaros Eparchy were elected at clerical councils, after which Orthodox metropolitans ordained them in the cities of Suceava and Iasi. In turn, the Eparchy administrators

were also elected by the councils of local clergy and approved by the county authorities. The latter often interfered in church affairs, which provoked conflicts. Between 1709 and early 1710, Máramaros Eparchy was governed by a council of four archpriests. Analysis of new researches on this topic by Romanian scholars significantly adjusts the local historiography concerning the activities of the last administrator of Máramaros Eparchy. It is possible that the Eparchy continued to be governed until 1739, albeit underground, by the priest-administrator Gabriel, whom some sources put in line with the bishop. In general, based on various sources, it is shown in what socio-ecclesiastic conditions the development of Máramaros Eparchy took place. Based on the research literature, the author concludes that the administrative life of Máramaros Eparchy in this period was in a challenging situation. Ongoing trials, determination of jurisdictional statutes, pro-Union sympathies of leaders, the first attempts to introduce the Union in the district, and the immoral behavior of individual administrators of the Eparchy all made it impossible to develop and form a new church unit fully.

Keywords: Máramaros, church, bishop, Eparchy, administrator, priest.

ІЛЮСТРАЦІЇ

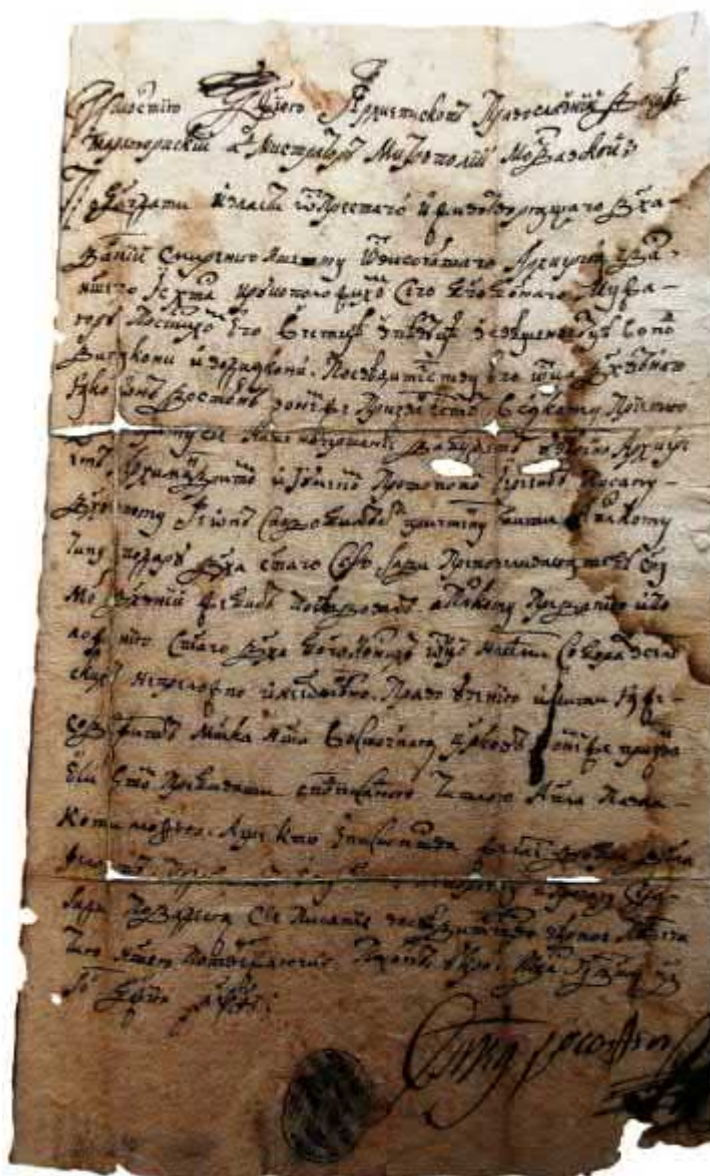

Рис. 1. Грамота Угольського єпископа Досифея (Феодоровича) про висвячення священника Юрія (27 січня 1719 р. [ДАЗО, ф. 64, оп. 1, спр. 45, арк. 1].